

Mirosław Fabin

"Socjologia religii", Władysław Piwowarski, Lublin 1996 : [recenzja]

Wrocławski Przegląd Teologiczny 5/1, 153-156

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w swoich pracach prezentują zagadnienia teoriopoznawcze w różnej optyce merytorycznej i metodologicznej, w zależności od przyjmowanej i realizowanej przez siebie koncepcji filozofii. Wydaje się, iż zupełnie usprawiedliwiony jest pomysł ks. Stanisława Kowalczyka, profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ogłoszenia w takiej sytuacji związanej prezentacji zagadnień teoriopoznawczych w optyce filozofii klasycznej.

Autor podzielił prezentowany materiał na 4 części, według zagadnień omawianych w klasycznej teorii poznania. Pierwsza część to zagadnienia wstępne. Przedstawił tu: nazwy i opis tej dyscypliny, jej stosunek do nauk pokrewnych, historię problematyki teoriopoznawczej, ujęcia i metody, punkt wyjścia analiz oraz relację do zdrowego rozsądku.

Druga część książki zatytułowana „Prawdziwość i pewność poznania” poświęcona jest głównie zagadnieniu prawdy. Autor omawia najpierw klasyczną koncepcję prawdy. Następnie rozważa zasadność nurtów sceptycyzmu i relatywizmu oraz prezentuje podstawowe kryteria prawdy.

W trzeciej, najobszerniejszej części pracy znajdujemy omówienie źródeł ludzkiego poznania. Najpierw autor wyjaśnia czym jest aprioryzm, a czym aposterioryzm. Następnie omawia doświadczenie wewnętrzne i intuicję pierwszych zasad. Kolejne dwa duże paragrafy poświęca prezentacji poznania zmysłowego i intelektualnego.

Część czwarta dotyka problemu granic poznania. Mamy tu omówione takie stanowiska jak: racjonalizm i irracjonalizm, idealizm w różnych jego odmianach, realizm i sensualizm.

Po każdej części autor zamieszcza bibliografię, użyteczną dla polskiego czytelnika, gdzie można znaleźć pogłębienie omawianej problematyki. Podobnie jak wcześniejsze prace autora, tak i ta odznacza się solidną dokumentacją źródłową, jasnością stylu, umiejętnością ujmowania zagadnień podstawowych dla poszczególnych działów wchodzących w zakres teorii poznania. Książka ks. Kowalczyka powinna się znaleźć nie tylko w bibliotekach o profilu humanistycznym, ale winna także trafić do bibliotek prywatnych, szczególnie do bibliotek wykładowców i studentów filozofii i teologii.

ks. Ignacy Dec

Władysław P i w o w a r s k i, *Socjologia religii*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1996, ss. 474.

W ostatnich latach obserwuje się wzmożone zainteresowanie zagadnieniami religijnymi. Nie dziwi to, gdyż religia w każdej kulturze i w każdym społeczeństwie stanowi znaczące zjawisko społeczne. Chociaż w społeczeństwach wysoko rozwiniętych zaobserwować można spadek religijności zorientowanej „kościelnie”, to jednak nie oznacza to zaniku religijności w ogóle. Przeczyć temu wydaje się rozwój

młodzieżowych ruchów religijnych oraz trwałość religijności ludowej. Religia zatem, niezależnie od poziomu rozwoju społeczeństwa, pozostaje centralnym zjawiskiem kulturowym i społecznym. Dobrze więc się stało, że w okresie transformacji systemowo-społecznej ukazała się książka podejmująca zagadnienie religii od strony socjologicznej.

Pomimo obfitości na polskim rynku książek ujmujących w różnych aspektach zjawisko religii i religijności (np. *Przemiany religijności społeczeństwa polskiego*. Red. W. Piwowarski, J. Styk. Warszawa 1993; *Nowa Ewangelizacja odpowiedzią na wyzwania obecnego czasu*. Red. K. Gózdź. Lublin 1993; L. Dyczewski. *Kultura polska w procesie przemian*. Lublin 1993; J. Mariański. *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością*. Lublin 1995; J. Krucina. *Wartości podstawowe wobec Ewangelii*. Wrocław 1995), jak również ciągle ukazujących się artykułów z socjologii religii (np. J. Mariański. *Moralność religijna młodych Polaków w nowoczesnym społeczeństwie*. RNS 21:1993 z. 1 s. 137-154; W. Piwowarski. *Religia jako wartość wspólna i osobowa*. „Przegląd Humanistyczny” 38:1994 nr 5 s. 53-61; Tenże. *Der Wandel der Religiosität in der polnischen Gesellschaft*. W: *Religion und Kirche in der modernen Gesellschaft. Polnische und deutsche Erfahrungen*. Hrsg. von E. Kobylińska, A. Ławaty. Wiesbaden 1994 s. 221-232; K. Belch. *Powstawanie nowych parafii a zahamowanie procesu laicyzacji spontanicznej*. RNS 22-23:1994/95 z. 1 s. 303-308) od dawna dawało się odczuwać brak publikacji traktującej w sposób usystematyzowany te zagadnienia od strony socjologicznej. Takie zadanie postawił sobie ks. prof. dr hab. Władysław Piwowarski w książce *Socjologia religii*. Autor jest jednym z czołowych socjologów religii w Polsce, a jego osoba cieszy się dużym autorytetem także za granicą. Kierując Katedrą Socjologii Religii KUL prowadzi intensywne badania z zakresu socjologii religii, socjologii rodziny, katolickiej nauki społecznej, teologii pastoralnej i filozofii społecznej.

Sygnalizowana praca ks. W. Piwowarskiego jest, zdaniem samego autora, rodzajem podręcznika. Całość zagadnień została przedstawiona w oparciu o dorobek światowej i polskiej socjologii religii. Uwzględniono w podręczniku aktualną problematykę socjologii religii z różnych krajów, w tym z Polski. W poruszanych zagadnieniach znalazły swoje odbicie zarówno zmiany po Soborze Watykańskim II w Kościele powszechnym, jak i przejście od totalitaryzmu do demokracji w Polsce.

Na strukturę podręcznika składa się pięć rozdziałów. W pierwszym (s. 25-92) autor skoncentrował się na teoretycznych i metodologicznych podstawach socjologii religii. Omówione w nim zostały funkcjonalne i substancjalne definicje religii, które w dużej mierze wyznaczają dzisiaj rozwój socjologii religii. Ten rozwój jest bowiem stymulowany przez definicje funkcjonalne, które nie mówią, czym religia jest, lecz co czyni. Następnie ks. W. Piwowarski omawia religijność indywidualną oraz typy religii i organizacji religijnych. Ukazuje układy odniesienia w badaniach nad religijnością, parametry i wskaźniki religijności. Osobną uwagę autor poświęca religii cywilnej, która w Polsce jest mało znana, a pełni pewną rolę w płaszczyźnie ogólnonarodowej. Zakończenie pierwszego rozdziału stanowią rozważania na temat znaczenia socjologii religii w badaniach mono-, inter- i multidyscyplinarnych.

Przedmiotem rozdziału drugiego podręcznika (s. 95-169) jest omówienie wspólnot i instytucji religijnych. Ks. W. Piwowarski szczególną uwagę poświęcił rodzinie i parafii. Przy omawianiu funkcji rodziny wyakcentowana została religijna funkcja, czy szerzej – religijna socjalizacja z uwzględnieniem różnych kontekstów społeczno-kulturowych. Natomiast w problematyce parafii interesujące jest ukazanie przez autora nie tylko przemian, jakim ulega wspólnota parafialna, ale także podjęcie próby rekonstrukcji tej wspólnoty. Wydaje się to o tyle ważne, iż wspólnota parafialna nie wróci już do dawnej postaci, a wciąż poszukuje się aktualnego modelu. Ze względu na specyfikę polskiej religijności, duże znaczenie w jej utrzymaniu i rozwoju mają ośrodki pielgrzymkowe. Ks. W. Piwowarski przedstawia je w oparciu o teorię centrum i peryferii. Interesujące w tym rozdziale wydaje się być również ukazanie przemian autorytetu księdza. Kapłan bowiem znalazł się w nowej sytuacji na tle zmieniających się warunków jego działalności. Tradycyjne funkcje jest on w stanie wypełniać adekwatnie do potrzeb, nowe zaś, związane np. z ruchami i wspólnotami religijnymi, następują mu trudności.

W rozdziale trzecim książki (s. 173-261) znaleźć można omówienie miejsca i znaczenia *sacrum* w nowoczesnym społeczeństwie, w tym także w społeczeństwie polskim. Autor sprzeciwia się tezie, że *sacrum* zanika, a upowszechnia się *profanum*. Uważa bowiem, iż *sacrum* nie zanika, ale zmienia miejsce w Kościele i w społeczeństwie. Co więcej, ks. Piwowarski prezentuje pogląd, że w okresie postmodernistycznym zostaje dowartościowana religijność ludowa, która wcześniej była eliminowana. Ponieważ *sacrum* i *profanum* najbardziej ujawnia się w rytuałach, dlatego rytuałom religijnym i laickim autor poświęca szczególnie dużo uwagi. Szeroko omawia także wartości osobowe i społeczne, będące czymś w rodzaju *sacrum* w życiu ludzi, społeczeństw i państw. Wartości dostarczają bowiem sensu i identyfikacji tak jednostkom ludzkim, jak i społeczeństwu i państwu.

Czwarty rozdział (s. 265-338) recenzowanej pracy dotyczy przemian Kościoła i religijności w świecie i w Polsce. Są tu zaprezentowane takie zagadnienia, jak: przejście od „Kościoła ludu” do „Kościoła wyboru”, Kościół ludowy w społeczeństwie polskim, ewolucja środowiska wiejskiego – problemy i hipotezy przemian religijności, uprzemysłowienie a religijność wiejska – problemy i hipotezy przemian, tło społeczno-polityczne punktem wyjścia „Nowej Ewangelizacji”. Autor zastanawiając się nad przemianami Kościoła w Polsce i religijności polskiej weryfikuje tezę, że w Polsce Kościół ludowy utrzymał się ze względu na system totalitarny, a nawet wzmocnił swoją pozycję i rolę w społeczeństwie. Ks. Piwowarski sądzi bowiem, iż chcąc analizować fenomen katolicyzmu polskiego należy rozważać na dwóch płaszczyznach funkcjonowania religijności w społeczeństwie polskim: ogólnonarodowej i indywidualnej. W pierwszym wypadku, zdaniem autora, Kościół ludowy w Polsce zawsze zajmował wysoką pozycję w życiu narodu, natomiast w drugim – jego autorytet ulegał fluktuacjom. Obecnie, chociaż w aspekcie społeczno-politycznym Kościół traci na znaczeniu, to jednak cieszy się nadal dużą akceptacją w aspekcie moralno-religijnym. Ks. Piwowarski wysunął przy tym pogląd, że największym zagrożeniem dla Kościoła katolickiego w Polsce nie jest pluralizm i demokracja, lecz sekularyzacja spontaniczna.

Ostatni rozdział podręcznika (s. 341-453) został poświęcony uwarunkowaniom postaw i instytucji religijnych. Autor zwraca więc uwagę na czynniki przesadnie akcentowane przez socjologów, np. uprzemysłowienie, urbanizację i laicyzację sterowaną. Omawia także pluralizm społeczno-kulturowy oraz demograficzne i społeczne uwarunkowania światopoglądu. Cały ten kończący książkę rozdział stanowi pewne uporządkowanie czynników historyczno-kulturowych postaw i instytucji religijnych.

Cenną jest dołączona do podręcznika bibliografia prac z socjologii religii ks. prof. dr. hab. W. Piwowarskiego. Zestawienia dokonał ks. J. Mariański. Bibliografia ta obejmuje prace opublikowane do 31.12.1994 r. Pomija ona jednak prace z zakresu katolickiej nauki społecznej, teologii pastoralnej i recenzje napisane przez ks. Piwowarskiego. Ten brak znajduje uzupełnienie w bibliografii zawartej w innej książce poświęconej temu znanemu autorowi, pt. *Kościół w służbie człowieka*, Olsztyn 1990, ss. 33-46.

Praca ks. prof. dr. hab. W. Piwowarskiego może stanowić wzór wysokiej poprawności metodologicznej. Posiadając klarowną, logiczną konstrukcję już od pierwszych stron wyjaśnia znaczenie podstawowych terminów socjologicznych i koncepcji właściwych socjologii religii. Autor prowadzi także czytelnika po złożonych zagadnieniach nie narzucając swojego poglądu, lecz pozwala urobić sobie własną opinię w oparciu o jasno przedstawione argumenty. Te sygnalizowane tylko atrybuty podręcznika sprawiają, że może być przystępny nie tylko dla specjalistów, ale również dla szerszego grona czytelników.

Książkę ks. W. Piwowarskiego *Socjologia religii* można polecić przede wszystkim studentom socjologii i teologii, ale nie tylko. Dla studentów może stanowić bardzo dobry podręcznik socjologii religii. Dla innych może zaś stanowić podstawowe kompendium wiedzy z zakresu tej subdyscypliny socjologicznej inspirujące do dalszych poszukiwań. Ponadto może okazać się pomocą bardzo przydatną dla duszpasterzy i laikatu. Zawiera bowiem wiele inspirujących myśli pastoralnych zilustrowanych badaniami socjologicznymi. W okresie transformacji i poszukiwania nowych form duszpasterskich książka ks. Piwowarskiego stanowi cenną pomoc naukową i duszpasterską. Pozwala także zrozumieć złożoną rzeczywistość eklezjalną i problemy, na jakie napotyka realizacja misji ewangelizacyjnej w zmieniających się warunkach.

ks. Mirosław Fabian

Horst Bürkle, *Der Mensch auf der Suche nach Gott – die Frage der Religionen*, Paderborn 1996, ss. 254.

Pozycja H. Bürkle jest trzecim z kolei tomem z serii AMATECA. Ten skrót pochodzi od „Associazione Manuali di Teologia Cattolica”. Wydawcy tej serii postawili sobie ambitne zadanie wydania podręcznika całej teologii w 22 tomach i równocześnie w ośmiu językach: angielskim, francuskim, włoskim, polskim,